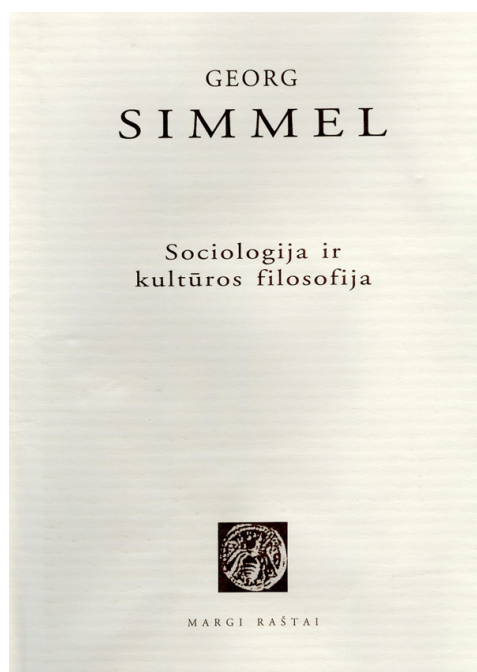


Algimantas Valantiejus

Ieškant sociologijos metodo. Georgas Simmelis ir didmiesčio tikrovės ribos

Knygynuose jau galima įsigyti XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios klasiko, žymaus vokiečių sociologo ir filosofo Georgo Simmelio (1858–1918) rinktinę, kurios, ko gero, nekantraudamas laukė ne vienas asmuo, įskaitant šios recenzijos autorių (patikimi šaltiniai buvo nurodę gerokai ankstesnę šios knygos išėjimo iš spaudos datą).

Ir džiugu, ir liūdna, kad šią recenziją – tik pradėjus rašyti pirmąjį antrosios pastraipos sakinį! – jau būtų galima užbaigti. Sociologijos žurnalo puslapiuose iškilmingai paminėjus sociologijos klasiko rinktinės publikavimo lietuvių kalbą faktą, tereikėtų nurodyti knygos sudarytojo, profesoriaus Zenono Norkaus straipsnį, įtrauktą į aptariamą rinktinę, – „Georgo Simmelio individualus dėsnis: gyvenimo ir kūrybos bruožai“ (Norkus 2007; 539–86). Jame labai detalai aprašomi Simmelio biografijos faktai, aptariami jo sociologinės koncepcijos ypatumai. Čia atsakoma į daugelį klausimų („kodėl?“, „kaip?“, „kada?“), kurie galėtų dominti skaitytoją.¹



Georg Simmel. 2007. *Sociologija ir kultūros filosofija* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus. Vilnius: Margi raštai, 603 psl.

Taigi. Ką daryti? Kaip elgtis recenzentui, kuris, neperpasakodamas pasakytų dalykų, nori pridurti dar keletą žodžių? Aprašinėti

¹ Argi, tarkim, įkyruoliui ir pedantui sociologijos istorikui neįdomūs šie faktai: nors Simmelis ir Weberis buvo amžininkai, tačiau realaus dialogo tarp jų nevyko; Weberiui tik pradėjus savo kelią į sociologiją, Simmelis jau sąmoningai žengė kitu keliu – filosofijos link (Norkus 2007; 565)?

paskirus Simmelio tekstus arba perpasakoti kitų aptartus dalykus – varginantis ir nedėkingas užsiėmimas. Tačiau yra kita galimybė: aptarti Simmelio sociologiją fragmentiškai, eseistiškai, tarsi iš paribio.

„Stebėjimo iš paribio“ metodika būdinga pačiam Simmeliui, vokiečių intelektualui, keitusiam savo profesinę religiją (iš filosofinės į sociologinę ir, atvirkščiai, iš sociologinės į filosofinę), savo profesinę auditoriją (iš universitetinės į populiarią arba saloninę, o iš saloninės – į universitetinę), savo nagrinėjamą tematiką (iš imperatyvinės Kanto epistemologijos į vulgarią, juslinę skonio ar kvapo sociologiją)...

Taigi viena aišku: šis Berlyno didmiesčio magistralėse gimęs asmuo yra *ribų žmogus* – „socio“-„logas“. Pagal savo kilmę jis nesutampa su kuria nors viena statiška miesto magistrale. Persirengęs vargingo arba turtingo, smalsaus arba abejingo pakeleivio (*šnekaus stebėtojo*) rūbais, jis akylai, iš tinkamai pasirinkto atstumo stebi ne tik susikertančias miesto ribas, bet ir šiose sankirtose atsispindinčius žmonių veidus, žvilgsnius, judesius, gestus.

Šis pakeleivis vaikšto apdairiai ir stengiasi ne tik nepažeisti ribų, bet, priešingai, prie jų užsibūti. Dėl savo kitoniškumo šis keistuolis dar nėra įveikęs „atskirumo“, susijusio su atėjimu ir išėjimu. Todėl jis nebijo periferinių miesto vietų, paribių, užribių ir tamsokų užmiesčio rajonų. Negana to, šis landus idėjų prekeivis, suvokdamas pasikeitusias rinkos sąlygas, pagarbiai, bet abejingai vertina sustingusias mokslinės metodologijos taisykles, – visai kitaip negu scientistinės pakraipos sociologijos klasikais (Comte'as, Spence-

ris, vėlyvasis Marxas, Durkheimas, iš dalies Maxas Weberis). Todėl jam puikiai (jei šiuo žodžiu galime apibūdinti sociologinį avantgardizmą) sekasi tapyti miesto panoramą: moderniąją tuštybės mugę, o kalbant neutraliai, *atbukimo buveinę*. Šitaip jis įvardija miesto aplinką, kurioje „aukščiausią tašką pasiekia ta žmonių ir daiktų sangrūda, kuri dirgina individą reikalaujama paties didžiausio nervinio pajėgumo“ (Simmel 2007; 288).

Pakeleivis Simmelis dažniausiai kalba ne savo, o „klajūno“ ir „svetimojo“ vardu. Priežastis – paprasta. Šiedu metodologai, kaip nekviesti svečiai, apsigyvenę didmiestyje, kuri jie patys kūrė, įkūnija *reliatyvaus objektyvumo* nuostatą. Jie nėra abejingi miestui, nes jų nutolimas apima priešingą – artimumo – savybę. Santykis su miesto erdve, – sako Georgas Simmelis, – yra šio santykio simbolis, į socialinį miesto ratą atnešantis kokybes, kurios iš paties rato nekyla ir negali kilti (ten pat; 234). Šiedu metodologiniai miesto architektai čia įsikūrusiems žmonėms padeda *suprasti* (o tai – pažinimo kategorija), kad „nutolimas“ nėra atsiribojimas ir abejingumas, bet objektyvesnis, nei įprasta, dalyvavimas pažįstamose kasdienio patyrimo aplinkybėse.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, Simmelio pasivaikščiojimą po miestą galime vadinti neskubriu užsibuvimu prie savaime suprantamų socialinės tikrovės ribų. Išvysti nutolusiame reiškinyje artimus, pažįstamus bruožus – tolygu artimame reiškinyje išvysti atsiribojančius, nutolusius požymius. Tokios išvalgos reikalauja „reliatyvistinių akinių“, kuriuos nešioja du minėti (ir kiti) socialiniai miesto tipai – klajūnas ir svetimasis.

Simmelis yra klajūnas, niekaip nenutolstantis nuo savo gimtojo miesto, Berlyno, gerai išmanantis artimumo ir tolimumo dialektiką. Jis, kartu su kitais menininkais, giliai jaučia miestietiško *modernizmo* sąjūdžio įtampas, kuriuos atskleidžia *ribos, atribojimo, svetimėjimo* reiškinius, subjektyvių žmogaus išgyvenimų ir išorinių socialinių galių priešpriešas.²

Išskodamas sociologijos, kaip metodo, Simmelis originaliai, remdamasis meninio modernizmo sąjūdžio išvalgomis, stebi vidinės didmiesčio tikrovės ribas. Modernistas-sociologas Simmelis yra savito sociologijos kelio pirmtakas. Mūsų, sociologų, Mokytojas ir Pakeleivis, profesionaliai išpėjęs apie sparčiai kintantį erdvės ir laiko santykį. Pasak Zenono Norkaus, labai savita ir šio so-

ciologo dėstymo metodika: jis „lašina lašą po lašo“ (Norkus 2007; 546). Šitaip jis formuoja savitą *sociologijos* sampratą, kuri, krapnodama „lašas po lašo“, kaip gairus lietus, puikiai prigija šiomis dienomis.³

Iš pažiūros Simmelio sociologijos samprata nesiskiria nuo kitų anuometinių klasikų apibrėžimų, įvardijančių *socialinės sąveikos* svarbą. Tačiau Simmelis brėžia itin subtilų ryšį tarp filosofinės antropologijos ir sociologijos: „Bet kokia riba yra sielos, o tiksliau – sociologinis vyksmas“ (Simmel 2007; 214).

Šis subtilumas (kurio skalė labai plati – nuo paskirų psichologinių kategorijų iki rafinuotos kultūros reiškinių analizės) turi dvi puses. Simmelis suteikia sociologijai lanks-

² Kiti miestų teoretikai, Oswaldas Spengleris, Lewisas Mumfordas, tyrė moderniuosius reiškinius, išplėtojo *miesto gyvybės ciklo* idėją (pirmasis iš jų gana pesimistiškai formulavo *miesto pražūties* temą, o antrasis optimistiškiau išvelgė *istorinių alternatyvų* galimybes). Jiems abiems „buvo priimtinas kaimo svarbos pabrėžimas miesto kilmei ir plėtrai“ (Donskis 1993; 93). O Simmeliui pastarasis – kaimo svarbos miestui – aspektas nėra svarbus. Jis išsilaisvina iš ciklinio abiejų minėtų autorių determinizmo galbūt todėl, kad pats neturi jokių kaimiškų šaknų! Jo aprašomas didmiestis yra moderni, atvira, gamybinė, sociologinė-architektūrinė erdvė, kupina judrių, anonimiškų „svetimųjų“, kurie yra *ir arti, ir toli* – „tuo remiasi tas santykio pagrindimas“ (Simmel 2007; 240). Simmelio miestas yra ir realistinis (prekybinis, prieštaringas, konfliktiškas, nervingas), ir impresionistinis (individai išsivaduoja iš tradicinių, siaurų, varžančių „socialinių ratų“ priežiūros ir kuria indiferentiškus vaidmenis, kaukes, teatro kultūrą, kuri apsaugo juos nuo intensyvaus nervinio dirginimo).

³ Simmelio ir jo gyvenimo ribų istorija nėra tipiška akademinio asmens istorija. Jis – keistokas paribio klasikas (nors jį, drauge su Herbertu Spenceriu, labai draugiškai priima Šiaurės Amerikos sociologai). „Moderniojo“ sociologo itin vengia anuometiniai vokiečių profesoriai, nes „šis asmuo“ esą turi gana prastą reputaciją (Norkus 2007; 541). Turi jis ir kitų bėdų: kažkodėl yra „užkietėjęs izraelitas“, ir galbūt todėl „didelę jo auditorijos dalį sudaro damos“ (ten pat). Be to, greta skaitomų akademinų Kanto epistemologijos kursų jis užsiima rimtam žmogui netinkamais dalykais – „kvapo sociologija“, „valgymo sociologija“, „koketavimo ir madų sociologija“ (Coser 1971; 196). Kur tik žengia Simmelis, ten – susidūrimai, sankirtos ir dialektiniai nesusipratimai. Netgi jo gimtoji vieta (minėta Berlyno centro sankryža) turi tokią stiprią simbolinę galią, kad stebuklingai atgimsta XX a. viduryje ir geba *toje pačioje vietoje* perskirti Rytų ir Vakarų Berlynų ribas (Norkus 2007; 540). Simmelis, taikydamas su savo likimu, savitai įveikia šią simbolinę ribą, savo namuose reguliariai rengdamas privačius akademinus seminarus, kurio dalyviai – ir mokslo, ir meno žmonės. Tarp simbolių didmiesčio ribų jis dirba ir ilsisi, kūrybiškai perrašydamas priartėjančių ir nutolstančių gatvės praeivių gyvenimo istorijas. Simmelis kukliai pasakoja „mažąsias“ istorijas, o „didžiąsias“, kaip ir tinka pagal rangą, palieka akademikams. Savo gyvenimo ir kūrybos bruožus Simmelis meistriškai kuria iš „mažų“ galimybių, amžių sandūroje esmingai keitusių „didįjį“ socialinį ratą – visuomenę.

čių, įdomių išvalgų. Filosofinį ir sociologinį Simmelio argumentavimą galima apibūdinti kaip gilių mikrosociologinių išvalgų plėtojimą, o ne sisteminį aiškinimą apie visa apimančias socialines, ekonominės, politinės raidos kryptis. Todėl Simmelio „socialinė teorija“, kitaip negu *didžiųjų sistemintojų* meta-pasakojimai, nėra *socialinė teorija*.

Estetinis Simmelio mąstymo būdas – neprigyja. Nors juo žavisi paskiri sociologai ir netgi „mokyklos“ (tarkim, Čikagos universiteto „miesto“ sociologai), tačiau reikia pripažinti, jog ši rafinuota mikrosociologija atsiduria vyraujančių tendencijų (didžiųjų XIX–XX amžių socialinių teorijų) paribyje. Estetinės sociologijos koncepcija atsiejama nuo autoritetingos *mokslo apie visuomenę ir jos raidos dėsnius* sampratos. O atsisiedama nuo autoritetų ji pati netenka „autoriteto“ (nacionalinėms valstybėms reikia nacionalinio masto sociologų-inžinierių, o ne sociologų estetų). Simmelio žvilgsnis nukreiptas į kasdienių sąveikų tikrovę. Mikroanalizė skiriasi nuo, tarkim, Maxo Weberio sisteminės, struktūrizuotos, griežtos politinės analizės. Simmelio pažinimo būdai – kitokie. Ir vis dėlto: nors jis „politiškai nemuzikalus“, tačiau jo bičiulis Maxas Weberis, kartu su Simmeliu pabuvojęs koncerte Berlyne, konstatuoja, kad Simmelis apskritai yra *labai muzikalus*: „bu-

vo matyti, kaip muzika spiralėmis ėjo per jo kūną“ (žr.: Scaff 1995; 199).

„Spiralės“ – labai tinkamas gyvenimo ribų, kurios apibrėžia nepastebimus koncentrinus ratus, įvardijimas. Šias formas Simmelis aprašo ir analizuoja stebėdamas gyvenimą iš akademinio, politinio, socialinio užribio. Dalykas tas, kad Simmelis yra „svetimas“ asmuo didmiestyje, kurį jis aktyviai kuria (bent jau sociologines jo erdves) kartu su kitais miesto architektais. Jis formuoja erdvinį sparčiai augančio, diferencijuoto didmiesčio ratą, gerai suprasdamas, kad jis „iš anksto tam ratui nepriklauso“ (Simmel 2007; 234), kad šiame rate draugiškai ir nedraugiškai susikryžiuoja skirtybės – fragmentiškos, nervingos, melancholiškos didmiesčio kultūros spiralės.⁴

Georgas Simmelis gimsta Berlyne, penktame (pagal anuometinę statistiką) Pasaulio mieste. Tai – dinamiškas didmiestis, kurio gyventojų skaičius Simmelio gyvenamuoju laikotarpiu sparčiai didėja (maždaug nuo pusės milijono iki keturių milijonų). Laimei ar nelaimei jis gimsta „abstrakčioje“ (teoriniu požiūriu, tinkamoje, o praktiniu – pavojingoje) vietoje, miesto magistralių sankirtoje, neturėdamas jokių kaimo ar mažo miestelio kultūros šaknų. Galbūt todėl visos jo sąvokos ir apibrėžimai kyla iš santykių ir formų, kurios aprašomos abstrakčia, teorine kalba?⁵

⁴ Tradicinis vienijimosi būdas – tai „visą asmenį įtraukianti kooperacija tu, kurie dėl tokio tikslo susivienija“. Moderniuoju laikotarpiu asmuo „diferencijuojasi“, skyla į fragmentus ar segmentus: dabar „tas pats asmuo įvairiuose ratuose, kuriems jis vienu metu priklauso, gali užimti reliatyviai visiškai skirtingą padėtį“ (Simmel 2007; 142–3).

⁵ Sakykim, žmogus, valingas filosofinis subjektas, Simmelio apibrėžiamas ne ontologiškai, o sociologiškai: individas yra „tik ta vieta“, kur susimezga socialiniai saitai, asmenybė – tik specifinis būdas, atskleidžiantis, kaip tai įvyksta“ (Simmel 2007; 8).

Modernų didmiesčio asmenį Simmelis apibūdina nurodydamas *daugeriopus* ir *kompliciuotus* santykius, reikalaujančius „tvirtos, virš subjektų iškylančios laiko schemas“ (Simmel 2007; 285). Diferentinė *laiko forma* skaido individą į judrias, kintančias, fragmentiškas dalis ir pavydžiai saugo naują išradimą, versdama šias atskirības sukerančiuose socialiniuose ratuose ir unikaliose konfigūracijose. Kaip tik tai, rodos, domina Simmelį, mikroskopiškai tiriantį kasdienį moderniojo žmogaus patyrimą.

Georgo Simmelio rinktinė – didelis įvykis Lietuvos sociologams, filosofams, antropologams. Iki šiol į lietuvių kalbą nebuvo išverstas, rodos, nė vienas (kad ir nedidelės apimties) Simmelio tekstas. O jo tekstai, kad ir kokios jie būtų apimties, žadina ir plečia sociologinę vaizduotę.⁶ Čia nerasime sociologijos teorijos griežta šio žodžio prasme (griežtos teorijos pavyzdys – Karlo Marxo socialinė te-

orija arba Maxo Weberio Vakarų kapitalizmo genezės koncepcija), tačiau aptiksime modernistines – impresionistines, ekspresionistines, kubistines – mąstymo ir rašymo formas, kurių koncepciniai, eseistiniai, dialektiniai pradai teikė kūrybinį postūmį įvairioms sociologų ir filosofų kartoms, įskaitant dabartinę.⁷

Simmelio analizuojamų problemų spektras, kaip tiksliai pažymima glaustame šios lietuviškos rinktinės apraše, yra *be galo platus*. Todėl, nors iš dalies apsisaugodami nuo eklektikos, šioje recenzijoje išskirsime keletą temų, kurias glaustai aptarsime remdamiesi impresionistiškai apibrėžiama „stebėjimo iš paribio“ metodika. Žodį „paribys“ čia pasitelksime kaip užsibuvimo prie tikrovės priemonę, kuria remdamasis vokiečių sociologas tiria kultūros idėjas, išreiškiamas alegoriškai ir šiek tiek neapibrėžtai: „kaip sielos kelio į save pačią“ trajektorijas, kaip gyvenimo intensyvėjimo sąmonėje formas (ten pat; 300).

⁶ „Impresionistinis“ Simmelio samprotavimo būdas rodo, kad sociologija – tai naujų magistralių metodas, „naujas kelias“ (p. 9), leidžiantis priartėti prie tų pačių reiškinių, kuriuos tiria kiti mokslai. Šis metodas yra už įprastų ribų. Todėl miesto sociologas, pats būdamas „ribų reiškinys“, nuostabiai jaučia numanomas ribas ir užribius.

⁷ Uolus Simmelio paskaitų klausytojas, rafinuotas vengrų ir vokiečių intelektualas, estetas Georgas Lukšcasas, išreikšdamas savo paties ir apskritai jaunosios kartos susižavėjimą Simmelio („reikšmingiausios ir įdomiausios pereigos asmenybės modernybės filosofijoje“; Lukács 1991; 145) modernizmu, kartu pažymi, jog Simmelis, kitaip negu kiti žymūs jo amžininkai, neturėjo „mokinių“, nebuvo didis pedagogas ir niekada neužbaigdavo, nesistemindavo savo išvalgų. Jo pliuralistinės, antisisteminės nuostatos yra daugiau negu impresionistinis *weltanschauung*. Simmelis suteikia problemišką filosofinę formą pasaulėjautai, formavusiai didžiausius šios tradicijos darbus, išreikštus Monet, Rodino, Richardo Strausso, Rilke's kūrinuose. Todėl Simmelis – tikrasis impresionizmo filosofas (ten pat; 146).

Įvairiapusiškos intelektualinės ir meninės išvalgos, sistemingai neišplėtos į teorinę sistemą, kelia įtarimą sistemintojams, kurie Simmelį apibūdina kaip „estetą“, „meninių salonų sociologą“. Šiomis dienomis Simmelio ypatumai (gilioji išvalgos, žavios užuominos, neįprastos asociacijos) vertinamos lanksčiau. Postmodernistai jo neįkainojamą įtaką įvairioms XX a. minties srovėms sieja su fenomenologiniais analizės būdais ir gebėjimu „pinaus savo mąstymo nesusiaurinti į paprastą sistemą“ (Jameson 2002; 192). Nesisteminė ir fragmentiška Simmelio argumentacijos maniera interpretuojama kaip savitos sociologinės krypties galimybė (Frisby 1981), o didmiesčio mentalitetas aprašomas kaip postmodernistinio diskurso ištakos (Weinstein and Weinstein 1991).

Modernistinė Georgo Simmelio sociologija

Simmelis gimė laikotarpiu, subrandinusi didmiesčio kultūrą, kuri atskleidė reliatyvistinius, netgi patologinius (nelygu, kas vertina) kilmės bruožus. Reliatyvistinio siaubo pasaulį sociologas išvydo moderniosios pinigų kultūros aplinkoje. Tikrovės būta siurrealistinės: gurgždančiuose gatvės grindiniuose uždamos šliaužė didžiulės „skaičių“ minios, niauriai vartydamos negyvas, anonimiškas, pinigų ir valdžios ištroškusias akis.

Kitaip negu kai kurie jo amžininkai pesimistai, išvelgę pragariškus gyvenimo ciklo pabaigos ženklus, Simmelis išsaugo nuosaiikią proto nuostatą. Geometriškai suvaržytose architektūrinėse erdvėse vokiečių sociologas randa gyvenimo ir tyrimo dalyką, kuris jam padeda suprasti moderniojo žmonių egzistavimo subtilybes. Simmelis, kartu su savo draugais, rašytojais, poetais ir menininkais modernistais, aptinka unikalių bruožų, rodančių, jog senąsias gyvenimo formas keičia naujosios. Labai svarbus pakitusio pasaulio bruožas – sociologinis *nuotolio* institucionalizavimas.

Nuotolis Simmelio apibrėžiamas kaip formos rūšis: vaizdinys, kuriuo remiantis atskleidžiama moderniojo gyvenimo turinio *organizacija*. Nuotolis yra modernusis simbolis, kurio dialektinė raiška – paradoksali. Moderniojo didmiesčio žmogaus siekis didinti nuotolį yra „bėgimas nuo dabarties“ (Simmel 2007; 433). Šį siekį tinkamai išreiškia estetinis interesas, padedantis žmogui išsiveržti iš pernelyg artimų, gąsdinančių laiko ir erdvės „žvilgsnių“ – skausmingų sąlyčių su

skaičių (tiesiogine ir perkeltine prasmėmis) tikrove.

Bėgimas nuo dabarties artumo – institucionalizuojamas. Šis bėgimas įgyja teisėtumo bruožų ir paverčia modernųjį žmogų (dar nežinantį, kad jis yra „modernus“) tuo, kuo jis nori tapti: *tarpine* būtybe. Betarpiškumas ir konkretumas (empiriniai tikrovės vaizdiniai ir pomėgiai) įteisinami kaip tarpiniai intelekto ir jausmo simboliai. Betarpiškumo įtarpinimas reikalauja specialių moderniojo žmogaus gebėjimų – abstrahuotis nuo išgyvenamo turinio. Į gyvenimą įsiveržia teorinės ir meninės abstrakcijos – moderniausia didmiesčio žmogaus savybė, gebėjimas liesti tikrovę tarsi „pirštų galais“, o vietoj daiktų „nutverti tik aplink juos tvyrantį rūką“:

„Bėgimas nuo dabarties tampa lengvesnis, nenuostolingas, tam tikra prasme teisėtas, jeigu jis veda prie konkrečių tikrovių vaizdinio ir pomėgio – tačiau šios irgi yra nutolusios ir jas galima jausti tik tarpiškai. Toks dabar yra ir gyvai jaučiamo fragmento, grynos aliuzijos, aforizmo, simbolio, neišsiskleidusio meno stiliaus žavesys. Visos šios formos, kurios yra savos visiems menams, sukuria tam tikrą mūsų distanciją nuo daiktų visumos ir pilnumos, jos kalba mums „tarsi iš toli“, realybė jose atsiskleidžia ne tiesioginiu savo tikrumu, o kaip liečiama tarsi pirštų galais. Kraštutinis mūsų literatūrinio stiliaus rafinuotumas vengia tiesioginio ryšio su objektais, žodžiais paliečia tik nutolusius jų kampus, vietoj daiktų nutveria tik aplink juos tvyrantį rūką“ (ten pat; 433–4).

Šiuos procesus galima apibūdinti ir „senamadiškai“: *formas* reiškiniai suteikia prasmę naujam šiuolaikinio gyvenimo *turiniui*. Turinys nėra suvokiamas betarpiškai. Jo suvo-

kimo prielaida – socialinių sąveikų, kitų žmonių psichologinio išgyvenimo supratimas, suteikiantis formą ir prasmę patyrimo apibrėžimui.⁸

Didmiesčio gyvenimas darosi sociologinis *sensu strictissimo*: judrioje skaičių aplinkoje atgyja *valios galiai formos*, kurios varžosi, negailestingai kovoja dėl pinigų, valdžios, įtakos, įtaigos ir autoriteto padėčių. Žmonių socialumą, – išpėja Simmelis Nietzsche's balsu, – lemia jėgos, santykiai ir formos (ten pat; 14): pajungimas ir pavaldumas, konkurencija, mėgdžiojimas, darbo pasidalijimas, partijų kūrimas, atstovavimas, vidinis susitelkimas, išorinis atsiribojimas (ten pat; 13). Santykiai ir formos pertvarko „tiesioginį“, „betarpišką“ gyvenimo turinį.

Gyvenimas tikrove gali tapti tik savo priešingybės forma, t.y. turėdamas kokią nors *formą* (ten pat; 351). Konkrečios Berlyno ribos, paribiai ir užribiai atsiveria Simmeliui ne natūraliai, kaip patyrimo srautai, bet tarpiskai, per nuotolį. Didmiestis – tai save erdviškai formuojantis sociologinis faktas: „Riba yra ne koks nors erdvinis faktas, sukeliantis sociologinius padarinius, o tam tikras save erdviškai formuojantis sociologinis faktas“

(ten pat; 212–3). Objektvuotos kultūros formos kyla iš erdviško individų subjektyvumo varžymo. Objektivių reiškinių formavimasis verčia asmenybę *prisitaikyti* prie jos atžvilgiu išorinių galių, tiksliau, asimiliuotis regimybėje. Savo įstabią esę „Didmiesčiai ir dvasinis gyvenimas“ Simmelis pradeda dialektiniu sakiniu, aprašydamas prieštarų miesto aplinkos bruožų sankirtą:

„Didžiausios moderniojo gyvenimo problemos atsiranda dėl individo poreikio išsaugoti savosios esaties savarankiškumą ir savitumą priešinantį jį pranokstančioms visuomenės ir istorinio paveldo, išorinės kultūros ir gyvenimo technikos galioms, taigi jos kyla iš transformuotų primityvaus žmogaus kovos su gamta dėl savo *kūniškosios* egzistencijos formų“ (Simmel 2007; 281).⁹

Moderniojo gyvenimo patyrimas brėžia surrealistinę ribą tarp individualios savimones ir objektyvių išorės galių, kurios kyla iš abstrakčių didmiesčio santykių formų. Šios formos nurodo „funkcinę“ asmenybės paskirtį suveržtame socialiniame rate, kuris vadinamas įvairiais vardais: miestu, socialine grupe, partija, visuomene. Asmenybė, konformiškai ištirpdama „rate“, privalo tapti kolek-

⁸ Ta pati socialumo forma gali jungtis su visiškai skirtingu turiniu, o to paties turinio įgyvendinimo būdais gali tapti visiškai skirtingos socialumo formos (Simmel 2007; 12). Tarkim, miesto elgetos patyrimą (betarpišką turinį) įprasmina nevienodi empiriniai simboliai, suteikdami skirtingas formas ir skirtingos paramos vargšams sampratas: „Ypač tuose kraštuose, kur elgetavimas yra įprastas užsiėmimas, elgeta daugiau ar mažiau naiviai tiki, kad gauti aukas yra jo teisė, kurio pažeidimą jis dažnai smerkia kaip privalomos duoklės neatidavimą“ (ten pat; 156).

⁹ Verta dar kartą atkreipti dėmesį į „savaiame suprantamą“ dalyką: socialiniai ir humanitariniai mokslai – principo *interpretaciniai mokslai*. Verčiant paskutinįjį cituotą Simmelio sakinį iš angliško šaltinio (Nisbet 2000; 441) atsiranda interpretaciniai „perlenkimai“: paprastas žodis, „transformacija“ (pereiga) tampa metafizine kategorija („paskutinioji“ transformacija). Šitai iš esmės iškreipiama Simmelio mintis. Plg.: „Kova su gamta, į kurią turi veltis pirmąsiais žmogus, kad išsaugotų savo *kūnišką* egzistenciją, šioje modernioje formoje išgyvena savo paskutinę transformaciją“ (ten pat).

tyvinio, masinio, vartotojiško gyvenimo marionete. Vis dėlto asmenybė – pagal apibrėžimą – yra unikalios vienovės modusas. Todėl moderniojo žmogaus „siela“ suskyla į dvi pagrindines dalis: objektyvumą socialumą ir subjektyvų socialumą.

Viena vertus, objektyvusis socialumas (pinigų kultūra) naikina spontaniškumą, neracionalumą, iracionalumą, instinktyvumą, impulsyvumą. Simmelis, kaip ir Maxas Weberis, išvelgia modernių gyvenimo požymių racionalėjimą: tikslumą, laiko matavimą, kiekybiškumą, punktualumą. Kita vertus, šios išorinės socialumo jėgos iššaukia atsaką: formuojasi subjektyvi, itin jautri išpūdžiams asmenybė, kuri neįstengia tinkamai atsakyti į kiekvieną naują išpūdį. Rinkos ekonomikos ir pinigų kultūros padariniai yra dvejopi: šie santykiai sukuria „daugybę anksčiau nežinotų ryšių“, „suteikia maksimumą erdvės laisvei“, o kartu „skatina asmenybinio elemento šalinimą iš žmonių santykių“ (ten pat; 393, 396).

Naujosios materialinės sąlygos ir sociacijos formos kuria kitas savimonės identiteto reakcijas, apimančias padidėjusias individo laisvės galimybes ir susvetimėjimo apraiškas, tiksliau, „begalę mikroskopinių susvetimėjimo apraiškų, aptinkamų net ir pastoviausiuose meilės, ištikimybės ir dėkingumo ryšiuose“ (Nisbet 2000; 444).

Išnaudotojiškomis ir kolektyvistinėmis kapitalistinio miesto formomis bjaurisi tiek socialistai (Marxas čia išvelgia susvetimėjusius socialinių klasių santykius), tiek individualistai, kurie buriasi į negausias Friedricho Nietzsche's draugijas, išpėjančias, kad

šios formos, kaip ir neapkenčiami žmonės, skleidžia blogą kvapą (žr.: Simmel 2007; 230). Dar daugiau: ši objektyvuotos prievartos tikrovė skleidžia dar nuodingesnę pažangos idėją: „mums visai nereikia užsikimšti ausų, kad negirdėtume turgaus triukšmą keliančių ateities sirenų“ (Nietzsche 1995; 292).

Simmelis, gimęs *atbukimo* ir *jautraus jussulumo* paribuose, pasirengęs atiduoti visą savo profesinį gyvenimą tam, kad įrodytų Nietzschei, kad jo baisi neapykanta didmiesčiui yra priežastis, „dėl kurios kaip tik didmiesčius jie (individualistai – A. V.) yra taip aistringai išimylėję, dėl kurios kaip tik didmiesčio žmonėms jie atrodo esą jų giliausio ilgesio reiškiėjai ir išganytojai“ (ten pat; 297).

Didmiestis, triukšmą keliančių sirenų tėvynė (beje, viena pagrindinių Horkheimerio ir Adorno *Švietimo dialektikos* temų), yra Simmelio apmąstymų erdvė, perpildyta fragmentiškų kvapo, skonio, regos išpūdžių. XIX a. pabaigoje sparčiai augančiuose, moderniuose Europos miestuose išsikeroja nervinga, patologinė atsitiktinių, segmentinių sąveikų kultūra, kurios viena iš formų yra *sąlyčio baimė*, *hiperestezija* (kai bet koks betarpiškas ir energingas susilietimas darosi skausmingas):

„Todėl kartu išryškėja daugumos šiuolaikinių žmonių subtilumas, jautrumas, diferencijuotas imlumas negatyvaus skonio požiūriu <...>“ (Simmel 2007; 434).

Čia, sparčiai besikeičiančių, kaleidoskopinių išpūdžių magistralėse, kuriose žmogus nepajėgus tiesiogiai (ne iš užribio) stebėti kito žmogaus akis, ir atsiranda mikroskopiniai susvetimėjimo reiškiniai. Miesto gat-

vių linijos, sudarytos iš perregimų, impresionistinių regimybės potėpių, yra šio vokiečių sociologo darbo ir poilsio vietos. Čia muša moderniojo miesto laikrodžiai: *atėjo laikas naujam laikui*. Neramiai plaka ir naujojo miesto širdis, nujaučianti būsimas anomalijas. Čia randa bendrą kalbą subjektyvioji ir objektyvioji kultūra: miestas vis labiau prisitaiko prie didelių skaičių, ilgų magistralių, monotoniškų erdvių baimių, nenuspėjamų minių baimių ir kitų psichinių didmiesčio ligų.

Didmiestis – tai gyvas sutvėrimas, savo neramią širdį sukūręs iš skaičių, kurie organiškoje centrinėje aikštėje suspaudžiami į partijos, tautos, vado, lyderio kumštį.¹⁰ Žinoma, ši skaitmeninė širdis – *sociacija* – nėra visiškai organiška. Fragmentiškas jos dalis užribo sociologas randa nervingose viešose erdvėse: miesto ar užmiesčio gatvėse, tarp judrių prekeivių, madingų snobų, vargšų ir turtuolių, gurmanų ir valkatų, nešvarių pinigų, formalių santykių, apgaulingų judesių, abejingų žvilgsnių, viliojančių arba atgrasių gestų.

Čia, matomose naujojo pasaulio vietose (kaip du vandens lašai tapačiuose miesto centruose, judriuose gatvių šaligatviuose, siūbuojančiuose tiltuose, atgrasiose požeminėse perėjose) ir tapomos „objektyvumo“ formos. Čia juda anonimiški – vienetų, diadų, triadų, grupių, minių ir kitų skaitlingų gyvenimo pavi-

dalų – šešėliai, atskleidžiantys baisią objektyviosios tikrovės jėgą: galią „primesti savo valią kitiems individams“ (Simmel 2007; 47).

Simmelis čia atranda neįtikėtiną dalyką – veržlius gyvenimo srautus, įsiliejančius į naujojo laiko formas. Negyvos miesto arterijos čia kuria gyvybę iš erdvių miesto pavidalų. Sąmonė atsiranda iš erdviškai suspaustos skaitmeninės medžiagos, o šią medžiagą formuoja moderniojo laiko formas. Negyvo ir gyvo gyvenimo ribos, „suverždamos“ individus į skaitlingas sociacijos formas, iškyla virš bet kokio asmeniškumo ir tampa objektyviomis kultūros formomis.¹¹

Pažinti kokybiškai naujas miesto formas – tolygu apibrėžti kokybiškai naujus tyrimo būdus. Kitų žmonių „žvilgsniai“, sociologiškai keičiantys psichologines pavienių individų būsenas, reikalauja tinkamo, išžiūrinčio, neskubraus tyrėjo žvilgsnio, apimančio sociacijos tėkmės (turinio) ir šios tėkmės organizavimo (formos) aspektus. Pažinti vargšą, avantiūristą, svetimąjį – lygu suprasti *kito žvilgsnį*, kuriuo matuojamas vargingumo, avantiūrizmo, svetimumo laipsnis.

Sociologas, intelektualas ir menininkas¹² Georgas Simmelis, suprasdamas, kad modernybė – tai gyvas, spontaniškas, teatralizuotas didmiesčio gatvių spektaklis, tampa šio teatro stebėtoju ir dalyviu. Apdairiai keis-

¹⁰ Kokia nors apibrėžtos apimties grupė, siekdama išlikti, turi susikurti tokias priemones, formas ir organus, kurių jai anksčiau nereikėjo (Simmel 2007; 39).

¹¹ „Objektyvumą“ padeda aptikti dvi pagrindinio miesto fetišo – pinigų – savybės: jų dalumas ir neribota jų panaudojimo galimybė (Simmel 2007; 391). Šiomis savybėmis susidomi verslūs gatvės prekeiviai, objektyvumą parduodami kaip technologinius mados, viešosios retorikos, kūno malonumų patobulinimus.

¹² „Visą savo gyvenimą Simmelis didžiavosi, kad ugdė savo estetinius polinkius bei jautrumą <...>“ (Scaff 1995; 178).

damas „kaukes“, jis išvengia vieno sociologinio metodo (universalios „kaukės“). O išvengdamas anuometinių sociologinių prietarų (universalios scientizmo kaukės), jis randa laiko ne tik pailsėti užribyje (užkulisių srityje), bet ir peržiūrėti savo kasdienių stebėjimų rezultatus, gaunamus remiantis indukciniu „lašas po lašo“ metodu.

Dėl savo neįprastos sociologinės vaizduotės Simmelis tampa nepageidautina mokslinės amžiaus dvasios persona, kuriai prikljuojama „saloninio sociologo“ etiketė. Įdomiausia tai, kad šiandieną ši etiketė dekonstruojama; *saloninė sociologija* yra vis labiau vertinama, tačiau vadinama jau kitokiu – *kasdienybės sociologijos* – vardu.

Skiriamieji Simmelio žvilgsnio bruožai

Šio poskyrio paskirtis – parodyti, kad sociologinis Simmelio „žvilgsnis“ remiasi savita metodika, o kartu – originalia tyrimo dalyko, pažinimo būdo, argumentavimo ir aprašymo principų samprata. *Žvilgsnis* (ir kaip metodologija, ir kaip metodika) yra tiesiausias kelias į empirinę sritį, kurioje nėra ir negali būti jokių *išorinių stebėtojų*. Yra tik gyvos sąveikos dalyviai, kurie arčiausiai priartėja prie reliatyvios, interpretacinės santykių tikrovės, pernelyg drąsiai vadinamos „empiriniaisiais faktais“ ar „duomenimis“. *Žvilgsnis*, arba *akis*, yra esminė fenomenologinio intersubjektyvumo – abipusiškumo – proceso tyrimo prielaida:

„Iš visų juslių išskirtinę reikšmę sociologijai pirmiausia turi akis: ja remiasi individų, kurie yra vienas kito regėjimo lauke, sąryšis

ir sąveika. Tai yra, matyt, pats betarpiškiausias ir gryniausias savitarpio santykis, koks apskritai yra galimas. <...> Ir šis ryšys yra toks stiprus ir subtilus, kad jis užmezgamas tik trumpiausia, tiesia akis jungiančia linija ir mažiausias nukrypimas nuo jos, menkiausias žvilgsnio posūkis į šalį visiškai sunaikina nepakartojamą šio ryšio pobūdį. <...> Žvilgsnyje, kuris ėima į save kitą, atsiskleidžia ir pats žvelgiantysis; tuo pačiu aktu, kuriuo subjektas stengiasi pažinti savo objektą, jis atsiduoda objekto valiai. Negali akimis ko nors priimti kartu neduodamas. Akis atskleidžia kitam sielą, kuri siekia atskleisti jį. Nors tai įvyksta tik betarpiškai susiduriančiuose akių žvilgsniuose, šitaip sukuriamas tobuliausias visų žmonių ryšių abipusiškumas“ (Simmel 2007; 220–1)

Žvilgsnis yra teorinė įžvalga, filosofinės intuicijos atitikmuo. Jis „bematant“, „iš karto“ suteikia kryptį vaizduotės ir minties raiškai, padeda pasirinkti tinkamus socialinių reiškinių matavimo, vertinimo, argumentavimo kriterijus. Žvilgsnis yra „lūžio“ reiškinys, metodologinio atnaujinimo išgalės. Sociologinis Simmelio žvilgsnis yra siurrealistinė lūžtančių didmiesčio ribų išraiška, atsiuvinančio miesto veidas.

Jau minėta, kad sociologija, Simmelio požiūriu, gali egzistuoti tik kaip atnaujinantis metodas. Neįžvelgti *atnaujinimo* prielaidos – tolygu nepaisyti esminių Simmelio koncepcijos principų. Simmelis yra vienas pirmųjų vyraujančios sociologinės paradigmos kritikų, skatinantis neapsiriboti tyrimu *tų visuomeninių reiškinių*, kuriuose sąveikos jėgos *jau yra išsikristalizavusios* (ten pat; 17). Ragindamas tobulinti akies žvilgsnį, tirti matomus, bet nepastebimus reiškinius, šis vokiečių sociologas įvardija ankstyvąją etnometodologinę nuostatą:

„Be anų *gerai matomu*, dėl savo masto ir išorinės svarbos visur išsiskverbusių reiškinių, tarp žmonių dar esama begalinio skaičiaus smulkesnių, atskirais atvejais menkareikšmių santykių ir sąveikos formų, kurios iš tokių atskirų atvejų virsta neapbrėpiama mase ir, įsiveržusios tarp stambesnių, taip sakant, oficialių socialinių formų, sukuria visuomenę tokią, kokią mes ją pažįstame“ (ten pat; 17–8; kursyvas mano – A. V.).

„Gera matomos“ institucijos, be abejo, užgožia kasdienišką, nereikšmingą, smulkių sąveikų, tikrovę – socialinį patyrimą ir jo organizavimo būdus. Sociologai, – pažymi Simmelis, – paprastai apsiriboja didžiaisiais „organais“ (širdimi, kepenimis, plaučiais, skrandžiu ir t.t.), bet „nekreipia dėmesio į begalę plačiau nežinomų arba menkai ištirtų audinių, be kurių tie didesni organai niekaip nesudarytų gyvo kūno“. Modernusis sociologas skatina tirti „mikroskopinius molekulinis procesus“, kurie jungiasi į makroskopinius (ten pat; 18).

„Nereikšmingos“ sociacijos formos aptinkamos vaikščiojant, šnekantis, tylint, svajojant, kalbant ar apkalbant, įvardijant, rašant laiškus, kviečiant šokti, puošiantis, pykstant, dėkojant. Miesto gatvėse betarpiškai susitikdamas su įvairiais socialiniais tipais – nuo vargšo iki avantiūristo, Simmelis plėtoja subtilias ankstyvojo postmodernizmo temas, kurias jo amžininkai, mokslininkai, vertina labai kritiškai: kaip spontanišką nerealistinę, nemokslinę, avangardinę vaizduotės raišką.

Simmelis tiria ne abstrakčią „visuomenę“, bet kasdienę sociaciją ir jos organizavimo formas. Visuomenė egzistuoja tik kaip potenciali forma, kurią sudaro smulkios, yrančios ir vėl užsimezgančios socialinės sąveikos.

Analitiniu požiūriu, sąveikos susideda iš paskirų individų, tačiau tik sociacija susieja šiuos individus į gyvenimo formas. Individualų fragmentiškumą, kaip minėta anksčiau, papildė *kito žvilgsnis*, kurdamas reiškinius, kurie yra matomi, bet nepastebimi:

„Žmonės žiūri vienas į kitą ir jie pavydi vienas kitam; jie rašo vienas kitam laiškus arba kartu pietauja; jie vienas kitam jaučia simpatiją arba antipatiją visai nepriklausomai nuo kokių nors apčiuopiamų interesų; dėkingumas už altruistinį elgesį yra tolesnis žmonių poelgius lemiantis ryšys; žmonės vienas kitą klausia kelio ir vienas dėl kito rengiasi ir puošiasi, – visi šie tūkstančiai nuo asmens prie asmens nusidriekiančių momentinių arba ilgiau trunkančių, sąmoningų arba nesąmoningų, išblėstančių arba pėdsakus paliekančių santykių, iš kurių mes visiškai atsitiktinai parinkome šiuos pavyzdžius, susieja mus nuolatiniu ryšiu“ (ten pat; 18–9).

Kitaip tariant, šie formalūs realiojo gyvenimo santykiai – tai reikšmingos simbolinės, žaidybinės gyvenimo formos, kurias paviršutiniškas racionalizmas dažniausiai siekia atskleisti tik kaip turinio dalykus (abstrakčiojo „racionalaus žmogaus“ veiksmo *priemonių* ir *tikslų* santykį). Simmelis sociologijos ir jos metodo sampratą žaismingai („impresionistiškai“) susieja su euristine išvalgų ir vaizduotės sritimi, parodydamas, kad sociologija yra naujas, savitas metodas, kuris „aklimatizuojasi“ įvairių tradicinių mokslų aplinkose ir „pastūmėja“ juos naujai spręsti nusistovėjusius uždavinius.

Simmelio apibrėžimai sociologiją įvardija kaip *kritinį* (tiek kitų disciplinų, tiek savo pačios atžvilgiu) mąstymo ir tyrimo būdą. Ši sociologijos samprata visiškai nepanaši į įpras-

tus vadovėlinius apibrėžimus, kurie aprašo standartizuotus duomenų rinkimo metodus. Zimeliška sociologija remiasi diskursyviu, galima sakyti, sokratiniu *dvasios meeutikos* metodu, kuriam būdinga skeptiška nuostata – *žinau, kad nežinau*. Diskursyvaus metodo atitinkmuo yra *indukcija*, kuri, pasak Simmelio, taip ir netapo griežtu metodu arba disciplina:

„Tačiau sociologijos padėtis iš esmės yra tokia pati, kaip kadaise indukcijos, kuri kaip naujas tyrimo principas įsiveržė į visus galimus mokslus, kiekviename iš jų tarsi aklimatizavosi ir pastūmėjo juos naujai spręsti nusistovėjusius uždavinius.“ (Simmel 2007; 9).

Indukcinis Simmelio metodas turi reliatyvistinių bruožų. Tai nėra griežtas pažinimo būdas, apibrėžiantis apriorinių taisyklių visumą. Šis metodas – tai *brėžiama nauja linija faktuose, kurie yra gerai žinomi*. Sociologija tampa sociologija *tik susiedama su tais faktais lig šiol nevertotą sąvoką* (ten pat; 10). Akivaizdu, kad Simmelio metodas skatina remtis tiek proto nustatomomis taisyklėmis, tiek vaizduote, abstrahuojančiomis išvalgomis.

Tiesa, pažvelgę į kai kuriuos vokiečių sociologo argumentus, galime susidaryti ir kitokią nuomonę. Pavyzdžiui, sociologijos ir geometrijos palyginimas verčia manyti, kad sociologija yra aksiominis mokslas, kurio pagrindinis metodas – dedukcija. Sociologijos išskirtinumą, – teigia Simmelis, – sudaro traktavimo būdas, savitas abstrahavimas (ten pat; 14), kuris lygintinas, pasak jo, su geometrijos tikslais ir uždaviniais. Juk sociologai mėgina suprasti, kas visuomenėje yra „visuomenė“, kaip geometrija pirmiausia apibrėžia, kas erdvinuose daiktuose yra jų erdviškumas:

„Ir geometrija, ir sociologija tuos turinius, kuriuos išreiškia jų formos, arba visuminius reiškinius, kurių gryną formą jos nagrinėja, palieka tyrinėti kitiems mokslams. Vargu ar reikia aiškinti, kad ši analogija su geometrija čia pravarti tik tiek, kiek ji gali padėti paaiškinti principinę sociologijos problemą. Pirmiausia geometrija turi tą pranašumą, kad jos srityje mes turime reikalą su labai paprastais dariniais, į kuriuos gali būti redukuotos sudėtingesnės figūros; todėl čia iš palyginti nedaugelio pagrindinių apibrėžčių galima konstruoti visus galimus pavidalus.“ (ten pat; 15).

Ir vis dėlto sociologijos ir geometrijos analogija Simmeliui svarbi ne dėl apriorinių prielaidų, kurios leistų kurti griežtą teorinę sistemą, bet dėl esminio mąstymo principo – *abstrahavimo*. Simmelį domina abstrahavimo procesas, atsiejimo nuo empirinio turinio būdas, apimantis ne „viena“, bet gerokai daugiau galimybių. Čia išryškėja reliatyvistiniai Simmelio metodo aspektai. Kiekvienas „socialinis faktas“ gali turėti keletą skirtingų formų. Turinio ir formos santykis yra *atviras santykis*, kurį nusako dvipusiai tyrėjo ir tyrimo dalyko ryšiai:

„Taigi, pavyzdžiui, jei pasakome, kad pajungimas ir pavaldumas yra tokios formos, kurias galima aptikti beveik kiekviename žmonių socialumo srityje, tai toks bendras žinojimas mums ne ką teduoda. Juk vis tiek būtina gilintis į atskirus pajungimo ir pavaldumo būdus, į specialias jų įgyvendinimo formas, ir tokia apibrėžčių daugybė, žinoma, negali neapriboti jų galiojimo srities“ (ten pat).

Gilių Simmelio išvalgų šaltinis – formos ir turinio santykis, atsiskleidžiantis kasdienių psichologinių ir sociologinių sąveikų procesuose. Šio santykio kilmė – dialektinė. Su-

dedamosios sąveikos dalys – tai psichologinės paskiro asmens savybės: polinkiai, norai, troškimai, interesai, tikslai, uždaviniai. Tačiau šie individualistiniai fragmentai yra režimybė, iliuzija (kaip, ko gero, pasakytų senasis Zenonas iš Elėjos). Geometrinė tikrovė yra tęstinis dydis, jos negalima dalinti (kitaip susidurtume su prieštaravimais, aporijomis). Socialinė tikrovė – taip pat tęstinis dydis, susidedantis iš realybės (individualių) ir vaizduotės (atsirandančių dėl dalyvaujančio kito žvilgsnio) fragmentų.

Dalykas tas, kad tikrovė, kurią sociologai vadina „empirine tikrove“, nėra aptinkama jokiais griežtais būdais, jokiais metodais, išskyrus tą, kuris vadinamas *įžvalgiu sociacijos stebėjimu* ir *formos abstrahavimo* procesu. Kiekvienas socialinės sąveikos narys, įskaitant tyrėją, tikrovės fragmentus mato ne grynai empiriškai, o vadovaudamasis *a priori*, kuri socialinė aplinka suteikia kiekvienai joje randamai sąmonei. „Socialinę tikrovę“ esmingai papildo ir padeda kurti *kito/kitų žvilgsniai*. Empirinė tikrovė yra dialektinė tikrovė: *kito žvilgsnis* padaro mus tuo, kuo realiai nesame:

„Mes visi esame ne tik visuotinio žmogaus, bet ir savęs pačių fragmentai. Mes esame ne tik žmogaus apskritai tipo, ne tik gero ar blogo, ar kitokio tipo pradmenys, bet ir mūsų pačių – iš principo jau neįvardijamų – individualumo ir unikalumo, kurie tarsi idealio-

mis linijomis apgaubia mus kaip suvokiamą tikrovę, pradmenys. Tačiau šį fragmentiškumą papildo kito žvilgsnis ir padaro mus tuo, kas mes grynai ir visiškai niekada nesame. <...> Gyvenimo praktika skatina žmogaus vaizdą formuoti tik iš realių fragmentų, kuriuos mes apie jį empirikai žinome; tačiau iš tikrųjų ji pagrįsta apibendrinto tipo ir pilnatviškos asmenybės formavimu iš fragmentų“ (ten pat; 29).

Abstrahavimas yra pagrindinė indukcinio, sokratiško, sociacinio mokslo problema. Simmelis (kitaip negu kitas pirmtakas – Durkheimas) neatskiria sociologijos ir filosofijos. Anot jo, sociologiją, kaip „tikslųjį, tiesiogiai suprasti esamybę siekiantį mokslą“ (ten pat; 23), riboja dvi filosofinės sritys – pažinimo teorija ir atskirų probleminių sričių metafizika. Todėl sociologija, kaip visuomenės filosofija, „negali išvengti priklausymo filosofijai apskritai privalumų ir trūkumų“ (ten pat; 24).

Skaitydami Simmelį apstulbstame: klasikiniu laikotarpiu sociologija ir filosofija, kitaip negu dabar, puikiai susiję. Todėl skaitytojo, sumaniusio „atskirai“ skaityti Simmelį sociologą ir Simmelį filosofą, laukia tikrai nelengva užduotis: šis klasikas visur ir visada išnyra tuo pačiu *sociologo-ir-filosofo* apsiaustu.¹³

Sociologijos pirmtakai, tyrę naują „visuomenės“ organizmą, ieškojo išganyto ne filo-

¹³ Šio kilnaus apsiausto dabar viešumoje niekas nebenešioja. Laikoma savaime suprantamu dalyku, kad sociologas nėra filosofas, o filosofas nėra sociologas. Todėl nyksta *sociologinio impresionizmo* tradicija ir rašymo forma, vadinama *ekskursais* arba *sociologine eseistika*, kurios meistrai – Georgas Simmelis, Walteris Benjaminsas, Theodoras Adorno, Maxas Horkheimeris, Zygmuntas Baumanas ... Tiesą sakant, sąrašą būtų galima gerokai išplėsti. Ir tai būtų gyvas priekaištas susmulkėjusiai ir specializuotai šių dienų sociologijai.

sofijos, o gamtotyros arba biologijos „metodų“ glėbyje. Tačiau jie stipriai „perlenkė lazda“. Augustas Comte'as formulavo toli gražu ne griežtą ir tikslų socialinės fizikos mokslą, bet veikiau istoriosofiją ir sociologijos religiją, o Herbertas Spenceris – kosmologiją, kurios organiška dalis buvo sociologija. Nenuostabu, kad šie vyrai savo amžininkams, o ypač empiriškiems istorikams ir rafinuotiems filosofams, ne itin patiko.¹⁴

Simmelio būta kuklesnio. O tai padėjo ne tik jam, bet ir sociologijos mokslui. Noromis ar nenoromis jis pripažino, kad Comte'as klydo, vadindamas sociologiją „mokslų karalienė“. Simmelio požiūriu, sociologija tikrai nėra mokslų karalienė, suimanti į savo rankas visų ligšiolinių žinijos sričių pasiekimus ir taikanti juos socialinio gyvenimo pažinimui. Toks suplakimas, kai visi mokslai „suverčia-

mi į vieną didelį puodą ir prie jo prisegama etiketė „sociologija“ (p. 8), nesukuria nieko nauja.

Kukli Simmelio nuostata apramina filosofus ir iš dalies istorikus, kuriems Simmelis diplomatiškai pasiūlo kompromisą: sociologija esanti „tik“ pagalbinė tyrimo priemonė, „tik“ metodas, leisianti nauju keliu prieiti prie esamų mokslų sričių reiškinių (p. 9). Visi, žinoma, lieka patenkinti, o Simmelis, pasinaudodamas tinkama proga, nurodo savitą sociologinio tyrimo sritį, dialektiškai pavadinamas ją pozityvaus reliatyvizmo, arba reliacionizmo, vardu – *sociacija* (*Vergesellschaftung*).¹⁵

Remiantis Simmelio (modernaus miestiečio, neturinčio jokių šaknų kaimo kultūroje) kilmės faktu, sociaciją galima vadinti didmiesčio, o socialumą – kaimiška arba ma-

¹⁴ Sociologijos istorikai pateikia iškalbingų faktų, kai egzaminatoriai versdavo sociologus (konkrečiai Alfredą Espinas, būsimą Durkheimo kolegą Bordo universitete) išbraukti savo disertacijos įvadą vien dėl to, kad čia buvo minimas mokslo eretiko, „sociologo“ Augusto Comte'o vardas!; žr. Coser 1971; 146).

¹⁵ Recenzuojamoje rinktinėje šis žodis verčiamas kitaip – *socialumas*. Knygos sudarytojo, Zenono Norkaus, nuomone galimi šie vertimo variantai: *asociacija*, *socializacija*, *socialumas*, *socialinis susivienijimas* (Norkus 2007; 567), *sociacija* (Scaff 1995; 175). Manychiau, kad reliatyvizmo (sąveikos proceso, atsitiktinumo, šnekos nenuoseklumo) aspektus tinkamiau atliepia naujadaras *sociacija*, atskleidžiantis skirtingas socialinės erdvės ir laiko – „buvimo greta vienas kito“ ir „vienas dėl kito“ – formas (p. 11). Terminai *asociacija* ir *socialinis susivienijimas*, kaip ir terminas *socialumas*, yra pernelyg statiški, išoriški, abstraktūs, niveliuojantys minėtą Simmelio metodą – pagalbinę procesinio tyrimo priemonę. (Išskirtinis Simmelio dėmesys procesui, ko gero, nėra atsitiktinis; jis, be kitų paskaitų kursų, dėstė ir Charleso Darwino teorijos pagrindus.) Minėti statiški terminai užgožia vykstančio šnekos, sąveikos proceso sandus (šie sandai, beje, atskleidžia keistai tolimus, bet glaudžius Simmelio ryšius su procesine pragmatizmo filosofija, kurią Simmelis laiko „paviršutiniška“ dėl jos neigiamo požiūrio į formą; žr. p. 344). Terminas *socializacija* pernelyg susijęs su nusistovėjusiomis psichologinėmis ir sociologinėmis funkcionalizmo tradicijos reikšmėmis, pabrėžiančiomis pozityvų paskirų individų santykį su „visuomenės“, kaip apriorinės makrosistemos, vertybėmis ir normomis (*socializacija* tapatinama su vertybių ir normų *internalizacija* ankstyvuojų žmogaus brendimo tarpsniu).

Simmelį domina sąveikos tąsa ir pertrūkiai, „sukimasis“, „neužbaigiamų“ ir „griūvančių“ tiltų tarp subjekto ir objekto statymo procesai, trajektorijos, įveikiančios „sustingusį kraštutinį dualizmą“, sudaiktėjimą, susvetimėjimą (p. 304). Taigi *sociacija* nebūtinai yra *socialumas*. Individo santykis su visuomene, grupe ar kitokia sąveikos forma yra dvilypis, prieštaringas: asmuo, būdamas visuomenės dalimi, kartu supriešina save „visuomenei“ (socialumui).

žo miestelio gyvenimo forma. Socialumą sukuria jausmas, o sociaciją – intelektualumas:

„Psichologinis pagrindas, suformuojantis didmiesčių individualybės tipą, yra *nervingumo didėjimas* (*Steigerung des Nervenlebens*), kurį lemia greita ir nenutrūkstama išorinių ir vidinių išpūdžių kaita. Žmogus yra skirtybių būtybė, t.y. jo sąmonę sužadina dabartinio išpūdžio skirtingumas nuo prieš tai patirto išpūdžio; inertiški išpūdžiai, jų skirtumų menkumas, įprastas jų tėkmės ir jų objektų reguliarumas paprastai išaikvoja mažiau sąmonės negu staigus kintančių vaizdų susigrūdimas, vienu žvilgsniu aprėpiamas ryškus kontrastas, išiveržiančių impresijų nelauktumas. Kiekvienu pasivaikščiojimu gatve, ūkinio, profesinio, visuomeninio gyvenimo tempu ir įvairove sukurdamas kaip tik šias psichologines sąlygas, didmiestis jau pačiuose jusliniuose sielos gyvenimo pagrinduose, tame sąmonės kiekyje, kurio jis pareikalauja iš mūsų dėl mūsų kaip skirtybių būtybių organizacijos, sukuria gilų priešingumą mažo miesto ar kaimo gyvenimui su jo lėta, įprasta, vienodu rimtu vykstančia juslinių bei dvasinių vaizdų tėkme. Todėl suprantama, kad didmiestyje sielos gyvenimas pirmiausia yra intelektualistinio pobūdžio, ir tai akivaizdu lyginant jį su mažo miesto gyvenimu, kuris grindžiamas veikiau širdimi (*Gemüt*) ir jausminiais santykiais (p. 282).

Čia, kaip niekur kitur, atsiskleidžia biografiniai Simmelio kuriamo metodo bruožai. „Kiekvienas pasivaikščiojimas gatve“ teikia galimybę vis kitiems kasdienybės stebėjimo

būdams, atveriantiems naujus didmiesčio atspalvius. Kur gi kitur, jei ne didmiestyje, kiekviename žingsnyje atskleidžiančiame unikalias konfigūracijas (ten pat; 235), gali atsirasti formalioji Simmelio sociologija? Kas gi kitas, jei ne siurrealistas Simmelis, atveria miesto vartus kosmopolitams sociologams, leisdamas jiems šmirinėti gatvėmis ir skaičiuoti neskaičiuotinus dalykus (tiesa, anuomet dar be klausimų)?

Būtent Simmelis yra *sociologo* – nei vyriškos, nei moteriškos lyties žmogystos – tėvas (bent jau Vokietijos intelektinėje kultūroje). Niekas deramai negali pasakyti, iš kur staiga atsiranda ši įtartina, bjauriai krenkščianti ir keiksnojanti pasaulį žmogysta, kurio netinkama (apvali ir viską apimanti) išvaizda papiktina tiek filosofus, tiek istorikus. Simmelis ne tik nesibodi, bet ir pamaitina šį apvalų sokratą, kurio netinkamos (ypač politikams ir moralistams¹⁶) užstalės kalbos ilgainiui tampa naujo, avangardinio mokslo pagrindu.¹⁷

Sočiai pamaitintas sokratas Simmeliui atlygina, leisdamas jam žvilgsniu „peršokti“ laiką, už kurio ribų – modernizmo ir postmodernizmo žemė: nykstančios ribos tarp aukštosios profesinės (tarkim, filosofijos) ir populiariosios (pavyzdžiui, saloninės sociologijos) kultūros; į aukštojo meno sritį besiskverbiančios komercinės formos; nuvertėjanti tiesa,

¹⁶ Nors moralistai, senųjų laikų liaupsintojai, – pažymi Simmelis, – ne be pagrindo skundžiasi didėjančiu šiuolaikinio gyvenimo beformiškumu, tačiau jie dažniausiai nepastebi, kad tai nėra vien tik negatyvus reiškinys: „šias formas atmeta visiškai pozityvus gyvenimo veržlumas“ (ten pat; 336). Gyvenimas kuria naujas, pozityvias formas, kurios dinamiškai keičia senąsias. Gyvenimo tėkmė atpažįsta savo identitetą stebėdama pačią save. Taigi kultūra yra sielos kelias į pačią save.

¹⁷ Todėl šiandieną sociologas nepastebimai šmėžuoja tarp naujų, ryškiaspalvių, nenormatyvinių komunikacijos formų, nebepiktindamas netgi „postmodernistų“. Po truputį aiškėja, kodėl šiandieną šitaip vertinamas Simmelis, „bene vienintelis, apie kurį šiltai atsiliepia autoriai, save siejantys su postmodernizmu, lyčių, gėjų bei lesbijiečių ir kitokiomis egzotiškais studijomis“ (Norkus 2007; 539).

objektyvumas ir pagrįstumas; laiko ir erdvės skilimas į judančių, fragmentiškų, anonimiškų vaizdinių (skaičių, tipų, formų) virtinę.

Reikia pripažinti, jog modernistas Simmelis, ne be pagrindo papiktindamas tvarkingus akademikus, galiausiai sukuria reliatyvistinius neeuclidinės sociologijos pagrindus, kartu „šiek tiek“ pasišaipydamas ir iš stačiakampio biurgeriško didmiesčio formų, ir iš savo paties konstruojamų geometrinių sociologijos „formų“. Simmelio žvilgsnis sako: mokslinės tvarkos, kuria šitaip žavėjosi Švietimo eksperimentuotojai, padariniai gali būti „netvarkingi“; kaip, beje, šiandieną liudija pliuralistiniai mokslo, estetikos, moralės principai.

Simmelis dėl šių dalykų nei džiaugiasi, nei liūdi: „mūsų uždavinys čia yra ne kaltinti arba atleisti, o tikrai suprasti (Simmel 2007; 298). Jo paskirtis – sociologiškai išsiūryti koncentrinis, susikertančius socialinius ratus, aprašyti moderniojo gyvenimo fragmentus, bet nesistengti sujungti juos į sisteminę visumą. Sociologas, kad ir kaip žavėdamasis *gyvenimo filosofijos* idėjomis, nelinkęs plėtoti sisteminės teorijos – miesto gyvenimo ciklą istoriosofijos. Nors ir išvelgdamas prieštarą modernybės gyvenimo formų pobūdį, jis neperima nostalgijos pasaulėjautos. Modernioji kultūra išreiškia ne tragediją, o kūrybinę skirtingų gyvenimo formų raišką, Simmelio žodžiais tariant, kelią iš uždaro vienio per išskleistą daugį į išskleistą vienį (Simmel 2007; 301).

Išvados / Įvadas

(Kam skirta šešių šimtų puslapių Simmelio chrestomatija – *Sociologija ir kultūros filosofija*?)

Kam skirta šešių šimtų puslapių Simmelio knyga, iš pažiūros (pagal balkšvą viršelio spalvą) neišsiskirianti iš kitų panašaus pobūdžio leidinių? Nelygu kas vertins. Labai tikėtina, kad respektabilus teisininkas, ekonomistas ar vadybininkas, įveikęs pirmąjį, „nieko naujo nepasakantį“ sakinį, gali palaikyti šios knygos autorių seno raugo scholastu, metafiziku ar epistemologu. Daugeliui gali nepatikti, kad šioje knygoje paprasti dalykai pasakomi pernelyg sudėtingai, vartojant „per daug žodžių“:

„Jeigu ir tiesa, kad žmogaus savęs pažinimo plėtotę lėmė praktiniai poreikiai, nes ir žmonių santykiuose su išoriniu pasauliu, ir jų savitarpio konkurencijoje tiesos žinojimas yra kovos už būvį ginklas, tai vis dėlto tokia pažinimo kilmė žmogaus jau seniai nebesaisito, ir jis iš grynos priemonės veiklos tikslams pasiekti pats yra tapęs galutiniu tikslu“ (p. 7).

Epistemologija, ypač taikomųjų specialistų požiūriu, gali būti vertinama kaip atgyvenusi scholastika.¹⁸ Tokį išpūdį sustiprina ilgi Simmelio sakiniai, kurie vienus asmenis gali atgrasinti nuo knygos skaitymo (gerai temperuotas, „vokiškas“ rašymo stilius sukelia žiovilų, nuobodulį ir apatiją), o kitus – gal ir sudominti. Juk „pažinimo dėl paties pažinimo“ tema yra mįslingos teorinės intrigos pradžia.

¹⁸ Visi, be išimties, klasikai yra didesne ar mažesne dalimi „scholastai“ (tarkim, „išpuikėlio pedanto“ pravardė, kurią Emiliui Durkheimui Paryžiaus *École normale supérieure* prisegė bendramoksliai, gali būti taikoma daugeliui klasikų). Gera scholastika, t.y. nuoseklumas, tikslumas, apibrėžtumas, skliaustelių, paaiškinimų, išnašų bei kitų įkyrių detalių tankumas, legitimuoja mokslų pagrindus, kuriais remiasi jaunesnės profesionalų kartos tęsdamos scholastinį pirmtakų darbą ir pateikdamos potencialiems skaitytojams gausybę storų ir plonų knygų.

Ši rinktinė gali nepatikti ir subtiliam filosofui: ji pernelyg žemiška ir kvepia „nešvariais pinigais“ (žr. du „Pinigų filosofijos“ skyrius). O ką jau kalbėti apie griežtą analitiką, atsitiktinai atsivertusį kurį nors knygos puslapį, kuriame aprašomos moterų koketavimo paslaptys, grynosios erotinių sprendimų formos (p. 269), akies, ausies, žvilgsnio, veido išraiškos sociologinė reikšmė (p. 221–5), rafinuotos uoslės privalumai ir trūkumai (p. 228–31).

Taigi: galbūt teisūs griežti vertintojai, anot kurių, saloninė sociologija narplioja akademiškai visai netinkamus dalykus? Į ką gali pavirsti mokslas/menas, stačia galva puolantis į vulgarumo (kasdienybės) bedugnę? Atsakymas į šį klausimą atrodytų vienintelis ir akivaizdus: mokslas apie kasdienybę veda klaidingu keliu. Teisingas kelias – grįžti prie dedukcinių filosofijos prielaidų arba eksperimentinių gamtotyros bandymų. Simmelis įžvelgia ir daugiau atsakymų. Vienas jų – fenomenologinė Simmelio nuostata: *akies žvilgsnis atskleidžia kitam sielą, kuri siekia atskleisti jį*. Todėl svarbus ne tik žmogus pasakymų turinys, bet ir žmogaus balso skambėjimas, jo išvaizda ir jos psichologinis interpretavimas, iš jo sklindantis žavesys ar atgrasumas (Simmel 2007; 220).

Lanksti, dialektinė ir reflektivi Simmelio nuostata reikalauja teorinio ir metodologinio juslumo. Daugelis šios knygos skaitytojų tikriausiai pripažins, jog kai kurių Simmelio tekstų skaitymui reikia tinkamai pasirengti. Nors knygos sudarytojas, profesionaliai kupiūruodamas klasiko tekstus, šiek tiek praskaidrina Simmelio minties ir kalbos tirštumą, vis dėlto skaityti veikalą – nelengva. Rodos, ir pats klasikas tai puikiai supranta: „Aš žinau, kad mirsiu neturėdamas dvasinių įpėdinių (ir gerai, kad taip bus)“ (žr.: Norkus 2007; 576).

Iš tikrųjų: ar lengva suprasti juslių dialektiką, kuris niekada nebaigia savo minties „vienaip“, bet visada, kaip įgudęs žonglierius, rodo, jog galima ir „kitaip“? Kebli ne tik dialektika, bet ir gramatika. Gana ilgi sakiniai (tarkim, vieną 138 psl. sakinių sudaro net devyniolika eilučių) dažnai spraudžiami į sudėtinį prijungiamąjį sakinį, kurio gramatinė forma – „Jei-gu..., tai...“. Tenka sustoti sakinio viduryje sugrįžti į pačią pradžią ir vėl keliauti toliau. Kartais sakinio pabaigoje darosi nebeaišku, ar teisingai perpratai autoriaus mintį... (raustant tenka pripažinti šį nepalankų recenzentui skaitymo faktą). Nereikia daug vaizduotės, kad suprastum kūrybinį šios knygos vertėjo triušą ir problemas, su kuriomis jam reikėjo susidurti. Iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą Simmelio darbų ištraukų rinktinę išvertė įgudęs klasikinių filosofinių tekstų vertėjas Albinas Lozuraitis (bus įdomu jo paklausti, kuris iš dviejų klasikų vertėjui keblesnis – Hegelis ar Simmelis?).

Taigi: kam skirta ši Simmelio darbų rinktinė? Ko gero, yra keletas socialinių sluoksnių, dėl kurių nėra ko abejoti: jiems knygos autoriaus idėjos, sąvokos ir argumentacija – vertybė. Pirmiausia – tai miesto žmonės, kurių teises sociologiškai gynė Simmelis. Kiekvienas miesto žmogus, saugantis save nuo niveliuojančio kolektyviškumo, turėtų jausti pagarbą ir dėkingumą šiam miesto architektui. Kad ir už vieną vienintelį jo sakinį: „didmiestį apibūdina kaip tik esminė jo nepriklausomybė kad ir nuo pačių reikšmingiausių atskirų asmenybių, ir tai yra atvaizdas ir kaina tos nepriklausomybės, kuria čia mėgaujasi atskiras žmogus; p. 293).

Tą patį galima pasakyti apie miesto reiškinį tyrėjus; galiausiai apie visus sociologus ir jų bičiulius filosofus, kurie neišspraudžia so-

ciologijos tik į glaustas formules ir skaičius. Georgo Simmelio darbai svarbūs todėl, kad jo tekstuose pulsuoja subjektyvios ir intersubjektyvios (buvimo kartu ir dėl kito) gyvenimo formos, atliepiančios modernistinius XIX–XX ir postmodernistinius XX–XXI amžių sandūrų potėpius. Šis vokiečių kosmopolitas formavo sociologijos pagrindus (mokslo, nelengvai institucionalizuoto tiek Vokietijos, tiek kitų Europos šalių universitetuose, kuriuose, „tarp

mūsų kalbant“, tikrąją valdžią turėjo kandūs pusbroliai filosofai).

Taigi kiekvieno šių dienų sociologo ar sociologės (nuo pirmakursio iki akademiko) garbės reikalas – šią chrestomatiją įsigyti ir lėtai, puslapis po puslapio, „lašas po lašo“ ją perskaityti arba atidžiai pavartyti, stengiantis akies krašteliu pagauti didmiesčio magistralių Pakeleivio *akies žvilgsnį*, atskleidžiantį mums sielą, siekiančią suprasti socialinį buvimą kartu, tiksliau, buvimą dėl kito.

LITERATŪRA

Coser, Lewis A. 1971. *Masters of Sociological Thought*. New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Donskis, Leonidas. 1993. *Moderniosios kultūros filosofijos metmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Jameson, Fredric. 2002. *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983-1998)* [iš anglų kalbos vertė Auksė Mardosaitė]. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla.

Frisby, David. 1981. *Sociological Impressionism: A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London: Heinemann.

Lukįs, Georg. 1991. „Georg Simmel“ in Mike Featherstone (ed.) *Theory, Culture & Society. A Special Issue on Georg Simmel* (transl. By Margaret Cerullo). London: Page Brothers Ltd, Norwich, UK: 145–50.

Norkus, Zenonas. 2007. „Georgo Simmelio individualus dėsnis: gyvenimo ir kūrybos bruožai“ kn. Georg Simmel. *Sociologija ir kultū-*

ros filosofija (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Vilnius: Margi raštai, 603 psl.

Nietzsche, Friedrich. 1995. *Linksmasis mokslas* (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius). Vilnius: Pradai.

Nisbet, Robert A. 2000 [1967]. *Sociologijos tradicija* (iš anglų kalbos vertė Dangis Gudelis). Vilnius: Pradai.

Scaff, Lawrence. 1995 [1991]. *Veržiantis iš geležinio narvo* (iš anglų kalbos vertė Zenonas Norkus). Vilnius: Pradai.

Simmel, Georg. 2007. *Sociologija ir kultūros filosofija* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus. Vilnius: Margi raštai.

Weinstein, Deena; Weinstein, Michael. 1991. „Georg Simmel: Sociological Flâneur Bricoleur“ in Mike Featherstone (ed.) *Theory, Culture & Society. A Special Issue on Georg Simmel* (transl. By Margaret Cerullo). London: Page Brothers Ltd, Norwich, UK: 151–68.

Įteikta 2007 05 25

Pateikta spaudai 2007 06 29

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas,
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513
Socialinių teorijų skyrius,
Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių 58, Vilnius
El. paštas: valantiejsa@yahoo.com